

היסטוריה של תכלת

א. שו"ת ישועות מלכו חלק אורח חיים סימן א
בדורות הראשונים של אמוראים שחשו לדעת רבי דמעכבין זא"ז הוצרכו לסכן עצמם לתכלת כדי שלא לבטל מצות ציצית לגמרי שנאמר בו "לדורותם", אמנם בדורות האחרונים שהוקבע להלכה דתכלת ולבן אין מעכבין זא"ז ו"לדורותם" הנאמר בציצית לא נאמר אלא על הלבן סמכו כיון שיש חשש סכנה בתכלת...

ב. Rabbi Chaim Twerski, *Identifying the Chilazon*, Journal of Halacha and Contemporary Society 34 (1997)
The best estimate is that the loss of the technology of the techelet dyeing process and/or the identity of the chilazon (the specific species needed to make techelet) is that it was a consequence of the Arab conquest of 639 CE, or perhaps the result of the Christian massacres of 628 CE.

ג. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת מנחות פרק ד משנה א
ואינו אצלינו היום לפי שאין אנו יודעים צביעתו, לפי שאין כל גון תכול בצמר נקרא תכלת, אלא תכלות מסויימת שאינה אפשרית היום, ולפיכך אנו עושים הלבן לבדו.

ד. שו"ת רדב"ז חלק ב סימן תרפה
החלזון מצוי הוא בים ובחלקו של זבולון היה עולה מאליו מן הים אל היבשה והיו מלקטין אותו, ואחר שגלו ישראל לא היה עולה, והשאר נבזר אדן בארץ מדלת העם לכורמים וליוגבים וארז"ל אלו צדי חלזון משמע שהיו צריכין לצודו, וכן במעשה המשכן היו סמוכים לים הקדמוני ים סוף שהרי אין בין ים סוף להר סיני אלא דבר מועט והיו הולכים לים סוף וצדין אותו שהיה נמצא שם, והיינו שלא הוצרכו לומר בחלזון כאשר אמרו בתחש לפי שהיה מצוי. ואפשר שעד היום הוא מצוי אלא שאין מכירין אותו או שאין יודעין לצודו...

תכלת של חסידי רדזין

ה. ר' גרשון הענוך ליינר, טמוני חול, עמ' יט.-:
וגם אנכי בעניי החלותי בזה ושלחתי לגלילות ים התיכון והובא לי הבריה והיא ממינים הנקראים דגי הדיו, ובלשון אשכנז (דינט פיש), שיש בהם כתשעה עשר מינים, ונראה לי שבמין אחד מהם נמצאו כל הסימנים...

ו. תשובות והנהגות כרך א סימן כו
וכ"ק האדמו"ר מראדזין זצ"ל טען שספיקא דאורייתא היא ולמה לא נחוש עכ"פ בספק לצובעו בתכלת, והשיב הגרי"ד מבריסק זצ"ל דאימתי אמרינן ספיקא דאורייתא לחומרא? רק אם כשיקיים המצוה עכשיו מספק, יצא בודאי חיובו, אבל כאן גם אם ילבש תכלת מספק, לא יצא מידי ספק, וכה"ג לא אמרינן ספיקא דאורייתא לחומרא, והוכיח כן מגמרא סוף ר"ה ואכמ"ל.

ז. מנחות לח ע"א
משנה: התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת...
גמרא: לימא מתני' דלא כרבי, דתניא "וראייתם אותו" מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי, וחכ"א אין מעכבין. "מ"ט דרבי? דכתיב 'הכנף' מין כנף, וכתיב 'פתיל תכלת', ואמר רחמנא 'וראייתם אותו' - עד דאיכא תרוייהו בחד. ורבנן? 'וראייתם אותו' כל חד לחודיה משמע...

ח. שו"ת ישועות מלכו חלק אורח חיים סימן ב
אמנם מש"כ עוד "לא יהא אלא ספיקא, כיון שאפשר שיקיים מצות תכלת נכון מחוייבין לעשות עכ"פ מצד הספק אחר שזה אינו מזיק בזה" ודאי יפה כתב, כי החוט לא נפסל ע"פ דין... אלא שאחר שאין לנו ידיעה ברורה שזה תכלת ודעת גדולי ישראל שהאידנא נגנו ושאינן אנו מחוייבין בתכלת אין לנו להניח הודאי ולהחמיר מספק. ועכ"ז איני אומר קבלו דעתי ולהכריח להסיר התכלת אחר שלא נפסל גם אם איננו תכלת ואין לנו ג"כ ידיעה ברורה שאינו החלזון ואפשר שמתנוצץ הגאולה.

ט. תשובות והנהגות כרך א סימן כו
וכ"ק האדמו"ר מראדזין זצ"ל תמה מה איכפת לגאוני ישראל זצ"ל להחמיר לצבוע תכלת לצאת מכל ספק, ולא מצא לזה מענה, אבל חוששני שהורו לא לצבוע תכלת, שאנשים ידמו שמקיימין בודאי מ"ע דתכלת ויכוונו לכך, ויש חשש בל תוסיף לכוון עם ציצית בצבע אחר למ"ע דתכלת דליתא...

ת"ר: חלזון זהו גופו דומה לים, ובריייתו דומה לדג, ועולה אחד לשבעים שנה, ובדמו צובעין תכלת, לפיכך דמיו יקרים.

יא. ר' גרשון הענוך ליינר, טמוני חול, עמ' 10

נתבאר מכמה דוכתי שלא נגזו כלל, ושזמן רב אחר החורבן בימי התנאים והאמוראים היה להם תכלת, ואפשר קרוב לודאי שגם הרמב"ם ז"ל היה לו תכלת, ורק שאח"כ נשכח מאתנו לסיבת הגלות שנתגבר בעו"ה...

יב. שו"ת ישועות מלכו חלק אורח חיים סימן ג

ומה שכתבתם דהא תפילין של ראש אין מעכבין את של יד ואפ"ה נזהרין בכל היכולת בשל ראש זה תימא דהתם חיוב איכא בזה"ז גם בשל ראש משא"כ עתה לפ"ד האר"י ז"ל אין חיוב בתכלת...

יג. ר' גרשון הענוך ליינר, עין התכלת, עמ' יג

הגאבד"ק בריסק דליטא שיחיה מסר כל טעמו ונימוקו בדבר מיאוננו במצות התכלת לאחד ממיודעינו שיכתוב ויאמר לנו משמו בזה הלשון: ... אם נאמר כי הדג היה במציאות, וגם הוצאת צבעו היה ידוע בכל זמן מהזמנים שעברו עלינו מעת שפסקה התכלת מישראל, ועם כל זה לא לבשוהו אבותינו ואבות אבותינו, הרי הוא כאילו יש לנו בקבלה ומסורה מאבותינו כי זה הדג וצבעו איננו החלזון והתכלת, אף שהוא בכל הסימנים שסמנו בו חז"ל...

יד. הגרי"ד, שיעורים לזכר אבא מרי עמ' רכה

מ"ן הגרי"ז זצ"ל כשנדרש פעם ע"י בנו הגרי"ד זצ"ל לביאור סיבת התנגדות זו מסר לו את טעמו של הבית הלוי ששלל את חידוש מצות התכלת, וכך אמר הבית הלוי, בתורה נאמר "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים לב:ז) והביאור, שראשיתו של הפסוק "שאל אביך ויגדך" — מדבר לענין קבלת התורה הנמסרת מדור לדור, ואילו "זקניך ויאמרו לך" שבסופו, מכוון לדברים התלויים במציאות, שכן בלא מסורת אי אפשר להתיר אפילו שור, בטענה כי הוא השור האמור בתורה, ואף אם כל הסימנים הידועים מצויים בו. ומהאי טעמא לא נוכל להחליט כי החלזון הנמצא ע"י הרבי מראדזין הוא אכן מקור התכלת האמור בתורה, דמאחר שנפסקה המסורת בדבר זיהוי החלזון, שהרי זה כמה שנים שאין אנו יודעים מהו החלזון, ע"כ גם אם היינו מצליחים לשחזר ידיעה זו עפ"י הוכחות וראיות ברורות מ"מ לא תוכל ידיעה זו להכנס עוד בכלל המסורה, וא"א לנו לפסוק בזה רק עפ"י המסורה...

טו. <http://www.techelet.info/>

תכלת של "פתיל תכלת"

טז. Pliny, *Natural History*, Chapter 60: The Nature of the Murex and the Purple

Purples live mostly seven years. Like the murex, they keep themselves in concealment for thirty days, about the time of the rising of the Dog-star; in the spring season they unite in large bodies, and by rubbing against each other, produce a viscous spittle, from which a kind of wax is formed. The murex does the same; but the purple has that exquisite juice which is so greatly sought after for the purpose of dyeing cloth, situate in the middle of the throat. This secretion consists of a tiny drop contained in a white vein, from which the precious liquid used for dyeing is distilled, being of the tint of a rose somewhat inclining to black. The rest of the body is entirely destitute of this juice. It is a great point to take the fish alive; for when it dies, it spits out this juice. From the larger ones it is extracted after taking off the shell; but the small fish are crushed alive, together with the shells, upon which they eject this secretion.

יז. Reviewed by Horav Shlomo Miller, *The Search for Techeiles*, Halacha Berurah 9:2

Passing halachic rulings based on kisvei yados discovered long after the author lived is itself quite dubious in the eyes of the poskim, as the authenticity and integrity of each word is questionable. This is even more so in a situation such as ours where such a mesorah ought to have been mentioned elsewhere.

יח. מגילה ו ע"א

אמר זבולון לפני הקב"ה רבש"ע לאחיי נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות אמר לו כולן צריכין לך על ידי חלזון שנאמר [עמים הר יקראו] ושפני טמוני חול.

יט. שבת כו ע"א

"יוגבים" אלו צידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה.

כ. ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שנד

אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד, אמרתי לו פרנסתך במה? אמר לי מחלזון. אמרתי לו, וכי מצוי הוא? אמר לי השמים שיש מקום בים שמוטל בהרים, וסממיות מקיפות אותו, ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו. אמרתי ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעתיד לבא.

כא. במדבר רבה (וילנא) פרשת שלח פרשה יז

מצוה להביא לבן ותכלת ויעשה. אימתי? כשהוא תכלת, ועכשיו אין לנו אלא לבן שהתכלת נגזו.

כב. ערוך השולחן אורח חיים סימן ט:יב

ודע שזה שנים ספורות שאחד התפאר שמצא החלזון ועשה ממנו תכלת והמשיך אחריו איזה אנשים אך לא היה לו שומע מגדולי הדור ומכלל ישראל ונתבטל הדבר עד כי יבא גואל צדק במהרה בימינו, אמן:

כג. רמב"ם הלכות ציצית פרק ב הלכה ב

כיצד צובעין תכלת של ציצית? לוקחין הצמר ושורין אותו בסיד ואחר כך מכבסין אותו עד שיהיה נקי, ומרתיחים אותו באהלא וכיוצא בו כדרך שהצבעין עושין כדי שיקלוט את העין. ואחר כך מביאין דם חלזון, והוא דג שדומה עינו לעין התכלת, ודמו שחור כדיו, ובים המלח הוא מצוי, ונותנין את הדם ליורה ונותנין עמו סממנין כמו הקמוניא וכיוצא בהן כדרך שהצבעין עושין ומרתיחין אותו ונותנין בו הצמר עד שיעשה כעין רקיע וזו היא התכלת של ציצית.

כד. רש"י מסכת סנהדרין דף צא עמוד א

חלזון - תולעת שיוצא מן הים אחד לשבעים שנה וצובעין בדמו תכלת

כה. תוספות מסכת שבת דף עה עמוד א "כי היכי"

קשה לר"י דמ"מ על נטילת הדם ליחייב משום נטילת נשמה!... והשיב לו ר"ת דדם חלזון הראוי לצביעה מיפקד פקיד ולא מיחייב על אותו הדם משום נטילת נשמה, ועל דם אחר היוצא עמו נמי לא מיחייב דלא ניחא ליה [להמיתו] כי היכי דליציל ציבעיה...

כו. שבת עה ע"א

תנו רבנן: "הצד חלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחת. רבי יהודה אומר חייב שתיים..." אמר רבא מאי טעמא דרבנן? קסברי אין דישה אלא לגדולי קרקע. וליחייב נמי משום נטילת נשמה? אמר רבי יוחנן שפצעו מת. רבא אמר אפילו תימא שפצעו חי, מתעסק הוא אצל נטילת נשמה. והא אביי ורבא דאמרי תרווייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישא ולא ימות! שאני הכא דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה, כי היכי דליציל ציבעיה.

כז. Dr. Mendel Singer, *Understanding the Criteria for the Chilazon*, Journal of Halacha and Contemp. Soc. 42 (2001) Petil followers argue that the murex secretion (mucus) loses its dyeing power a few hours after the snail's death. This doesn't help since the Gemara is speaking not of a few hours, but mere moments after death.

כח. שו"ת מנחת אשר ב:ב:א

וראיתי בזה את הדוחקים שכתבו חכמים שונים עד שנדמה שבת קול יצאה מן השמים שהנה נמצא חלזון התכלת והוא הפורפורה, עד שחייבים אנחנו ליכנס לפרצה דחוקה כדי ליישב את הבת קול בדרכים רחוקות ועקלקלות. והלא המסקנה הפשוטה היא דכל שלא מצאנו מין חלזון העונה לסימנים שנמצאים בחז"ל וברמב"ם עדיין לא מצאנו את חלזון התכלת.

The Midrash Tanhuma relates that the tekhelet was נגנז. Is it possible to reinstate a mitzvah that was נגנז? Radvaz and Maharil both say that tekhelet is theoretically available and one need only identify and find the hillazon in order to reinstate tekhelet. Additionally, the Raavad records exactly how Rav Natrunai Gaon would tie his tekhelet. Rav Natrunai is clearly referring to something actually performed in his day since he says about a particular detail ונהג לעשותו. Therefore, we know that tekhelet was extant at around 850 CE, or 100 years after the Tanhuma was completed. Exactly what the word נגנז means is now unclear, since tekhelet was extant after that time.

ל. Rabbi Chaim Twerski, *Identifying the Chilazon*, Journal of Halacha and Contemporary Society 34 (1997). Moreover, although it must be acknowledged that mesorah is a very strong force in halacha, by no means does a mesorah create a certainty of fact. For example, what could be a greater matter of mesorah than the method of making t'fillin? Only soferim are involved and each sofer was trained by an older sofer. Yet, although the order of the parshiot in a set of t'fillin must be correct for the t'fillin to be valid, there is a lack of absolute certainty as to what is the correct order, with no fewer than four differing opinions. If the halacha would demand absolute certainty in the essential elements of a mitzvah, then we would not wear t'fillin today because there is an area of disagreement as to the correct order of the parshiot. But we do wear t'fillin. Evidently, the framework of halacha allows for the possibility of error, and instructs us to follow the most reasonable likelihood, be it based on rov, chazaka, umdana, or any method of determination of fact accepted within the halachic framework.

לא. שו"ת מנחת אשר ב:ג.

עוד טען מע"כ שלא מצינו בכל עולם החי חיה, דג או שרץ אחר שמגופו אפשר להפיק צבע עמיד אלא מן הפורפורה, ומשום כ"ז יש להסיק לדבריו שאכן חלזון זה הוא חלזון התכלת. ואע"פ ואומר. יודע אני שדרך חשיבה זו אכן מקובלת בתחומי מדע שונים, ובעיקר בארכיאולוגיה. שהרי בתחום זה אין אנו דנים במדע מדויק, אלא בהשערות בלבד. וכאשר מוצאים ממצאים עתיקים מנסים לשער עפ"י ההגיון, הדמיון וההשערה מה שימשו ממצאים אלה. ההשערה הסבירה ביותר והמתיישבת ביותר על הלב היא המסקנה המתקבלת. אך לא כך מחשבת ההלכה ולא זו שפתה. וההשערה אינה ראייה כלל ועיקר. וכנגד כל השערה לעולם אפשר להעלות השערות אחרות... וגם אם לא יעלה דמיונו השערות כל שהן, אין להשערות אלה כל משמעות במחשבת ההלכה ובדרכה של תורה. ומה שכתב מע"כ דיש לדון בזה מדין סימנים דאורייתא, כבר ביארתי דהשערה אין בו שמץ דמיון לסימן, ואין גדר סימן אלא מעין סימני אבידה, סימני דגים ובהמות טהורים, סימנים בעגונה ובגט וכדומה, שהם סימנים בגוף הדבר שאנו דנים בו, וכעין הסימנים של מין החלזון בגמ' מנחות, אך מה ענין השערות הנ"ל לדין סימנים.

לב. שו"ת מנחת אשר ב:ה:ד.

תמה אני שתלמידי חכמים יראי ד' מחדשים הלכה עפ"י כתיבי חכמי יון העתיקים, הלא אף בכתבי חז"ל והראשונים המקודשים, שנמסרו באהבה וביראה ובסילודין מדור לדור במסירות נפש מתוך דקדוק עצום בקוצו של יו"ד מצינו גירסאות רבות ושיבושי העתקה, ואיך נסמוך על העתקות משפה לשפה של כתיבי חכמי יון שהיו עוד לפני תקופת התנאים.

לג. שו"ת מנחת אשר ב:ב:א.

ומה שהוכיחו ממצאים ארכיאולוגיים, שנמצאו קונכיות ושרידי בדים הדומים לפורפורה ולצבע המופק ממנו, הבל הוא ואין בו ממש, דאטו בימי קדם צבעו את כל הבגדים שבעולם בתכלת בלבד, והלא ברור שהתכלת מעט מן המעט היה ורק בגדי מלכים נצבעו בצבע זה, וזה לעומת זה בגדי כהונה וציצית. וצבע התכלת היה חשוב ויקר בדמים כמבואר במנחות מ"ד ע"א וא"כ ברור שמסתבר דכל הממצאים הנ"ל נועדו לצרכים אחרים ואינם תכלת כלל. ועדיין לא נמצא פך תכלת חתום בחותמו של כהן גדול שנוכל להביא ממנו ראייה למהות התכלת.

לד. שו"ת מנחת אשר ב:ג.

אפשר שמשום גזירת הרומיים נגד ייצור התלת השמידו את כל הממצאים שעלולים להפיל את היהודים שעשו את התכלת במסירות נפש, אפשר שדוקא הרומיים הם שהשמידו את המעבדות של התכלת, ואפשר עוד שהרומיים פיתחו תעשייה אדירה של "מעין תכלת" כדי להתחרות ביצרני התכלת היהודים. ואפשר עוד כהנה וכהנה.